

SBLIŽOVÁNÍ A ROZCHÁZENÍ ČESKÉHO, SLOVENSKÉHO A POLSKÉHO RODINNÉHO PRÁVA

RODINNÉ PRÁVO VČERA, DNES A ZÍTRA

Zdeňka Králíčková

Jak již bylo naznačeno v anotaci, cílem sekce Sbližování a rozcházení českého, slovenského a polského rodinného práva je analyzovat (r)evoluční proměny rodinného práva v Česku, na Slovensku a v Polsku.

Je všeobecně známo, že po druhé světové válce vznikly ve všech posuzovaných zemích – díky československo-polské komisi – téměř zcela totožné základní prameny rodinného práva, zákon o právu rodinném v Československu (1949) a kodeks rodzinny v Polsku (1950).

Komise stála před nelehkým úkolem unifikovat velmi nesourodou materii stojící na tradicích, zvyklostech, obyčejích a hodnotách vyvíjejících se po staletí. O rodinném právu se traduje, že je nejméně vhodným odvětvím pro harmonizaci, resp. unifikaci. Rodinné právo tak bývá označováno za zrcadlo společnosti té které země, které není možné měnit dne ze dne, revolučně, nota bene experimentálními instituty. Důvodně. Letným pohledem do historie (a také na politickou mapu Evropy po roce 1918) zjišťujeme, že základními prameny rodinného práva byly po rozpadu mocností po první světové válce rakouský ABGB, německý BGB, ruský Zwod zakonow a uherské zvykové právo. Nepochybně se jednalo o neutěšený stav, který – jak bychom asi řekli dnešní terminologií – ztěžoval volný pohyb osob a rodinný život vůbec v rámci nově vzniklého Československa a Polska. Zákonodárci si po roce 1918 uvědomovali, že nová, sjednocující úprava základních rodinněprávních institutů je více než žádoucí.

Aby byl v českých zemích a na Slovensku odstraněn právní dualismus ve věcech týkajících se základních institutů týkajících se člověka jako člena rodiny, byly postupně přijímány jednotlivé zákony (např. tzv. manželská novela čili rozlukový zákon) a zejména byla vytvořena rekodifikační komise, jejímž úkolem bylo unifikovat občanské, resp. rodinné právo. Již z letmého pohledu do vládního návrhu československého občanského zákoníku (1937)¹ je patrné, že právě z důvodů tradic nebyla do vládní osnovy materie věnovaná rodinnému právu vůbec zařazena. Nicméně, není

---

¹ Viz Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník. Praha: Národní shromáždění ČSR. Senát, 1937.

bez zajímavosti, že komentářová literatura na tento materiál odkazuje, resp. z něj cituje.²

Z českých historických pramenů je v této věci dobře znám výrok Emila Svobody, dle kterého „je rodinné právo odvětvím, jehož předmětem jsou poměry osobního života, které na pohled nejméně snesou zasahování zevní moci. Jsou-li i jinde hranice, kam až může právo zasáhnout, jsou na tomto poli mnohem osudnější.“³ Ze slovenských zdrojů je třeba zmínit zejména dílo Štefana Lubyho, kde autor hovoří o tom, že komisi „nešlo i unifikaci“, ale o „revizi rakouského občanského zákoníku z roku 1811“, a že „tato koncepce nepřála od samého počátku slovenskému právu“, jehož základy byly v uherském obyčejovém právu.⁴

Jde-li o Polsko, z polských pramenů se také podává informace o pokusech zákonodárce rodinné právo po roce 1918 unifikovat, a to obdobně jako v Československu: nejprve krok po kroku jednotlivými zákony, resp. dekrety, zejména ve věcech manželských, posléze do podoby kodifikace. Práce byly znemožněny vypuknutím druhé světové války.⁵

Nabízí se otázka, proč byla československo-polská komise ve své kodifikační činnosti úspěšná.⁶ Důvodů bylo nepochybně několik. Odhlížeje od politického zadání⁷ ve vazbě na tzv. právníkou dvouletku,⁸ je možná

---

² K tomu srov. *Rouček, F., Sedláček, J.*: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha: Linhart, 1935, *passim*.

³ Srov. *Svoboda, E.*: Rodinné právo československé. Praha: Československý kompas, 1946, s. 9.

⁴ Zejména *Luby, Š.*: Slovenské všeobecné súkromné právo. Bratislava: 1941, s. 90. Srov. také hojně poznámky pod čarou.

⁵ K tomu srov. *Smyczyński, T.*: Prawo rodzinne i opiekuńcze. Warszawa: C. H. Beck, s. 9.

⁶ Ze skromných historických pramenů srov. *Knapp, V.*: Proměny času. Praha: Prospektum, 1998; *Anonymus (hlavní redaktor V. Knapp)*: Právo rodinné. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1961; *Petrželka, K.*: Perspektivy spolupráce československých a polských právníků. *Právník*, 1949, č. 2, s. 59 – 60. Z nejnovější literatury *Fiedorczyk, P.*: Czechoslowacka droga do kodifikacji prawa rodzinnego (1919 – 1949). V tisku; *Fiedorczyk, P.*: Československo-polská spolupráce v unifikaci a kodifikaci rodinného práva po roce 1945. Viz tento elektronický sborník.

⁷ Z obecného pohledu srov. *Bělovský, P.*: Rodinné právo. In *Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.)*: Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 463 a násl.

⁸ K tomu viz *Serebrovskij, V. I., Svěrdlov, G. M.*: Tři studie o sovětském rodinném právu. Praha: Orbis, bez vroč., zejména předmluvu, kde je uvedeno, že „*Ministerstvo spravodlnosti ... bude informovat o sovětském právu, které se stává velkým vzorem a bohatým zdrojem zkušeností ...*“.

jako jednu z příčin dokončení unifikace uvést skutečnost, že mnohé historické instituty se tzv. přežily (např. moc otcovská). Také je možné mít za to, že v Československu sehrála svoji roli i Ústavní listina (1920) na základě které došlo – mimo jiné – ke zrovnoprávnění muže a ženy a k zákazu diskriminace, zejména dle pohlaví a původu.⁹

Ačkoli o lidskoprávní dimenzi rodinného práva v dnešním slova smyslu není možné v této souvislosti hovořit, nelze nevidět nový pohled doktríny na institut hlavy rodiny v (dle § 91 o. z. o.). V komentářové literatuře je – mimo jiné – konstatováno, že „Muž není tedy pánem ženy jako podle práva kanonického, nýbrž podle mínění redaktorů patří řízení rodiny oběma členům, totiž mužovi i ženě, podle přirozenosti rozumu a zvyklosti“¹⁰ a „Jestliže by však opatření mužovo zasahovalo do osobních práv manželčiny, tj. jestliže by rovnost lidská, pokud jde o mravní důstojnost nebyla srovnatelná s tímto opatřením mužovým, byla by tím manželka dotčena ve svých lidských právech ....“¹¹

Dnes můžeme konstatovat, že to vše nepochybně vytvořilo půdu pro vytvoření nových – a v mnohém nadčasově pojatých institutů (k tomu níže).

Za významný počín československo-polské komise můžeme označit skutečnost, že dokázala skloubit na prvý pohled nesourodé a zejména, že jí vytvořené rodinné kodexy byly – ve srovnání s jejich nástupci z šedesátých let – prosty ideologických preambulí i základních zásad vymezených *expressis verbis*. Silný politicko-ideologický náboj však vyvěrá z důvodové zprávy vytvořené československým zákonodárcem.¹²

Jde-li o jednotlivé instituty, v zásadě lze říci, že mnohé dnes hodnotíme jednoznačně pozitivně (např. rozvod s možností upuštění od výroku o vině,

---

Dále viz *Anonymus (hlavní redaktor V. Knapp): Právo rodinné*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, s. 8, kde se konstatuje, že „V tom následovalo naše rodinné právo příkladem nejpokrokovějšího práva, které dosud vytvořila lidská společnost, práva sovětského“.

⁹ K tomu srov. zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, zejména § 106, kde je konstatováno, že „Výsady pohlaví ... se neuznávají“ (odst. 1) a „Všichni ... požívají v stejných mezích ... plné a naprosté ochrany svého života a své svobody nehledíc k tomu, jakého jsou původu ...“ (odst. 2). Dále srov. úvodní články cit. zákona, zejména díky „Zákony odporující ústavní listině, jejím součástkám a zákonům jí měnícím a doplňujícím jsou neplatné“ (čl. I.).

¹⁰ Tak *Rouček, F., Sedláček, J.*: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Op. cit., díl první, s. 463.

¹¹ Op. cit., s. 464.

¹² Srov. *Andrlík, J., Blažke, J., Kafka, A. (eds.)*: Komentář k zákonu o právu rodinném. Praha: Orbis, 1954, s. 13 a násl. - Obecná část důvodové zprávy.

zákonné společenství majetkové, poručenství), u jiných jsme kritičtí (např. instituty náhradní rodinné péče).¹³ O převážně přínosných výsledcích československo-polské komise můžeme hovořit nepochybně proto, že byla personálně složena z odborníků s tradičním vzděláním a ctících hodnoty, na kterých staví po tisíciletí lidská společnost. Není bez zajímavosti, že se k mnohým počinům vytvořeným touto komisí po roce 1989 postupně vracíme. Jde např. o podstatu zákonného institutu manželského majetkového práva, poručenství a o koncepci rozvodu s nezletilými dětmi atd. (Srov. zákon č. 91/1998 Sb. v Česku a zákon č. 36/2005 Z. z. na Slovensku).

Samostatnou kapitolou však zůstává politická problematika zákazu církevního sňatku.¹⁴

Dodejme jen, že ačkoli byly zpočátku jednotlivé instituty československého a polského rodinného práva velmi podobné, postupně začalo docházet k jejich odlišné interpretaci a aplikaci a také k více či méně významným novelizacím rodinných kodexů a zejména, v šedesátých letech k jejich nahrazení kodexy novými: zákonem o rodině v Československu (1963) a kodexem rodzinnym a opiekuńczym v Polsku (1964). Nové rodinné zákoníky byly uvozeny ideologicky laděnými zásadami. Došlo k

---

¹³ Důvodem potlačení institutů individuální náhradní rodinné péče o nezletilé děti ve prospěch kolektivní výchovy byl fenoménem nucené kolektivizace na všech úrovních. K tomu blíže *Králíčková, Z.*: *Instituty náhradní rodinné péče*. Tento elektronický sborník.

¹⁴V detailech viz *Tureček, J.*: *Občanský sňatek*. *Právník*, 1950, č. 2/3, s. 71 – 82.

K tomu také *Anonymus (hlavní redaktor V. Knapp)*: *Právo rodinné*. Op. cit., s. 9, kde se hovoří o stěžejních zásadách socialistického rodinného práva, mezi kterými je – na prvním místě (sic!) – uvedena zásada povinného občanského sňatku. Dodejme, že tato učebnicová koncepce měla mnoho následovníků.

Jde-li o sovětský model, srov. *Serebrovskij, V. I., Svěrdlov, G. M.*: *Tři studie o sovětském rodinném právu*. Op. cit., s. 7 a násl., kde prvý ze spoluautorů vymezuje pojem sovětského socialistického práva rodinného a konstatuje, že „*Celé sovětské socialistické právo rodinné je uvedením v život učení marxismu-leninismu o rodině*“, a dále vytyčuje jeho základní principy, mezi které řadí – mimo jiné – „*Likvidaci účasti církve v úpravě manželských a rodinných vztahů*“.

Pokud jde o další vývoj v zemích bývalého Sovětského vazu, viz *Khazova, O.*: *Family Law within the former Soviet Union: More differences or more in common?* In *Antokolskaia, M. (ed.)*: *Convergence and Divergence of Family Law in Europe*. Antwerp – Oxford – New York: Intersentia, 2007, s. 97 a násl.; v rozšířené a doplněné verzi a v překladu *Z. Králíčkové* a *M. Kornela*, viz *Chazova, A. O.*: *Rodinné právo v bývalém Sovětském svazu: více odlišností nebo více společného?* *Právník*, 2009, č. 8, s. 847 a násl., a zejména s. 852, kde se konstatuje, že „*Jednou z nejvýznamnějších reforem týkajících se manželství je nepochybně obnovení církevní formy manželství .... Možná by to mohlo být interpretováno jako konzervativní jev ... zdá se to spíše přirozenou reakcí na utlačování církve během sovětského režimu, který odebral lidem možnost zvolit si formu sňatečného obřadu, jež by nejvíce odpovídala jejich přání a víře.*“

radikálnímu opuštění tradičního právního pojmosloví i institutů. Rodinné kodexy, obdobně jako občanské zákoníky, byly poznamenány – slovy Karla Eliáše - velkým zjednodušováním, deformací, balastem, vulgarizací.¹⁵ K depurizaci těchto zákoníků a k jejich novelizacím v duchu tradic i inovací reflektujících evropskou dimenzi začalo docházet až po pádu Berlínské zdi.

K faktickému rozcházení rodinných práv v posuzovaných zemích nepochybně přispěla také celá řada právních i mimoprávních faktorů, zejména politických, demografických, kulturních, náboženských a ekonomických.¹⁶

Jaká je situace dnes?

Lze se domnívat, že v současné době se rodinná práva v Česku, na Slovensku a v Polsku postupně sblíží, a to především díky lidskoprávnímu rozměru dané problematiky. Jak Česko, tak Slovensko a Polsko přijaly po roce 1989 nové Ústavy a přistoupily k celé řadě mezinárodních úmluv. Také respektují judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, což se odráží – mimo jiné – i v judikatuře národních Ústavních soudů.

Všem srovnávaným zemím je dále společné, že stojí před nutností rekonstrukce rodinného práva, tzn. před znovuzácleněním rodinnoprávní materie do občanských zákoníků ve světle svých i evropských kontinentálních tradic a tendencí dalšího vývoje. Tím bude překonána odvětvová samostatnost rodinného práva inspirovaná sovětským modelem¹⁷ a realizovaná československo-polskou komisí.

---

¹⁵ Srov. Eliáš, K.: Legendy o osnově občanského zákoníku. Právní rozhledy, 2007, č. 17, s. 632 a násl., a řadu dalších studií z téhož pera.

¹⁶ K tomu srov. Králíčková, Z.: Sbližování a vzdalování slovenského a českého rodinného práva. Právník, 2005, č. 2, s. 157 a násl.

¹⁷ K odvětvové samostatnosti rodinného práva dle sovětského modelu srov. rozsáhlou učebnicovou literaturu a zejména teoretické dílo Macur, J.: Občanské právo procesní v systému práva. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1975, s. 138, 139, kde je uvedeno, že „odvětví rodinného práva splňuje komplexní kritéria samostatnosti právního odvětví“ s odkazem – mimo jiné – na „charakteristický předmět“ a „zvláštní strukturu“.

K tomu dále zejména Chazova, A. O.: Rodinné právo v bývalém Sovětském svazu: více odlišností nebo více společného? Op. cit., s. 849 – 850, kde jsou konstatovány, s odkazem na bohatý poznámkový aparát, níže uvedené důvody pro odvětvovou samostatnost rodinného práva:

„Pozoruhodným znakem vývoje v postsovětském rodinném právu je v tomto směru odklon některých zemí od rozlišování mezi občanským a rodinným právem jako teoretickým konceptem, který byl tradiční pro sovětské právo. Sovětská teorie práva rozdělovala socialistické právo do odvětví a rodinné právo nahlížela jako samostatné odvětví, a kvůli tomu bylo rodinné právo upraveno zákonem, který se týkal výhradně manželských a rodinných věcí, a nebyl začleněn do občanského zákoníku. Toto vydělení rodinného práva mělo historické vysvětlení; původně přišlo v porevolučním zákonodárství na mysl pouze z legislativně-technických důvodů. Zatímco tehdy země nutně vyžadovala radikální reformu rodinného práva, na druhé straně nepotřebovala vůbec žádné občanské právo, neboť

Záměrem pořadatelů bylo, aby jednotlivé konferenční příspěvky analyzovaly vývoj ve všech posuzovaných zemích. Proto byly mnozí familiaristé na Dny práva 2009 pozváni a požádáni o zpracování srovnávacích studií s dílčími závěry. Pro účely ústní prezentace pak byly vybrány ty vyžádané příspěvky, které zpracovávají nejvýznamnější instituty rodinného práva, s tím, že aktuální otázky rekodifikace¹⁸ obecně i jde-li o

---

veškeré soukromé vlastnictví, které přesahovalo „pouhou míru spotřeby“, bylo zrušeno jako atribut kapitalismu.

Později, ke konci 20. let a na počátku 30. let, však doznala odvětvová samostatnost rodinného práva silný ideologický základ. Ten pomohl opodstatnit rozdíly mezi sovětskou a buržoazní rodinou s tím, že sovětská rodina byla prosta kupeckých úvah a byla založena na lásce, zatímco buržoazní rodina měla pragmatický, ziskový základ, což bylo cizí oficiální sovětské představě manželství a rodiny. Sovětský stát vždy rázně obhajoval „odvětvovou samostatnost“ rodinného práva; a tato koncepce je stále velmi silná, přinejmenším v ruské právní doktríně, ačkoli v postsovětské době ztratila svého konfrontačního ducha se Západem.”

O překonanosti doktríny odvětvové samostatnosti rodinného práva po rozpadu Sovětského svazu svědčí následující řádky autorky:

„Jedním z bezprostředních výsledků rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 a vytvoření nových nezávislých států byla významná právní reforma v těchto zemích. Reforma rodinného práva tvořila základní část této revize. Rodinné právo muselo být přizpůsobeno novým sociálním a hospodářským skutečnostem, které tam dorazily společně s významnou politickou změnou. Proto není překvapující, že poté, co se tyto státy staly nezávislými a osvobozenými z tlaku sovětského státu, vyjevil se zcela odlišný obraz rodinného práva. Všechny země, které bereme v úvahu, přijaly nové rodinné zákonodárství.“

Není bez zajímavosti, že v mnoha zemích bývalého Sovětského svazu došlo k (znovu)začlenění rodinněprávní materie do občanských zákoníků.

¹⁸ V Česku se započalo s rekodifikačními pracemi v důsledku věcného záměru Ministerstva spravedlnosti (č.j. 2623/00-L ze dne 29. ledna 2001), ze kterého vyplývá snaha o vytvoření evropského kontinentálního civilistického pojetí rodinného práva. Rodinněprávní normy byly začleněny do druhé části paragrafovaného pracovního znění návrhu rekodifikovaného soukromoprávního kodexu. K tomu srov. Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Praha: Linde, 2001, a řadu časopiseckých studií z pera hlavních zpracovatelů. Jde-li o současný stav rekodifikačních prací v Česku, resp. text vládního návrhu nového občanského zákoníku, srov. www.psp.cz, sněmovní tisk č. 835, V. volební období.

Ze slovenské literatury ve věci potřeby rekodifikace rodinného práva, srov. zejména Arnoldová, M.: Rodinné právo a jeho miesto v systéme právného poriadku. Justičná revue, 2003, č. 10, s. 860 – 862, s odkazem na díla Luby, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava, 1946, s. 15, ze kterého se podává „Rodinné právo je súčasťou občianskeho práva. V rámci občianskeho práva rodinné právo vzniklo a vyvíjalo sa. To platí aj pre vývoj rodinného práva na území dnešného Slovenska ...“, a Glos, J. a kol.: Rodinné právo. Obzor, Bratislava, 1975, s. 9 – 10. Také srov. Lazár, J.: K niektorým koncepčným otázkám rekodifikácie súkromného práva. Justičná revue, 2001, č. 1, s. 11, a především Kubíčková, G.: Perspektivy rozvoja rodinného práva. Justičná revue, 2001, č. 2, s. 25. Pokud jde o aktuální vývoj na Slovensku, viz Lazár, J. (ed.): Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravedlnosti, 2008 a

jednotlivé instituty budou pro jejich rozsáhlost námětem brněnských Dnů práva příštích let.

---

nejnovější studii hlavních zpracovatelů návrhu nového občanského zákoníku *Lazar, J., Kubičková, G.*: Rodinné právo v pripravovanom slovenskom Občianskom zákonníku. In *Winterová, A., Dvořák, J. (eds.)*: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 283 a násl.

Jde-li o východiska rekodifikačních prací v Polsku, srov. *Radvański, Z. (ed.)*: Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Ministerstwo sprawiedliwości, 2006. V českém jazyce pak viz *Tégl, P.*: Zpráva o přípravě nového Kodeksu cywilnego v Polsku. In *Winterová, A., Dvořák, J. (eds.)*: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 553 a násl.